୨୪

ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶ

ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ବଳର ପ୍ରକ୍ରିୟାକରଣ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ତଥା ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତିକୁ ବିନିର୍ମାଣ କୁହାଯାଏ । ବିନିର୍ମାର ଉଦ୍ୟୋଗରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା କଞ୍ଚାମାଲ ପ୍ରାକୃତିକ ରୂପେ ଯଥା କପା, ପଶମ ଓ ଲୁହାପଥର ଆଦି ସିଧାସଳକ ବ୍ୟବହାର ହୁଏ କିମ୍ବା ଅର୍ଦ୍ଧ-ପ୍ରକ୍ରିୟାକରଣ ସ୍ୱରୂପ ଯଥା ସୂତା, ପିଗ୍ ଆଇରନ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ କରାଯାଇ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ବସ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପର ଉତ୍ପାଦ ଅନ୍ୟ ଏକ ଶିଳ୍ପର କଞ୍ଚାମାଲ ଭାବେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଶିଳ୍ପ ବିକାଶ ବିନା କୌଣସି ଦେଶର ଅର୍ଥନୈତିକ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯେ କୌଣସି ଦେଶର ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶର ସ୍ତର ସହ ସେ ଦେଶର ଆର୍ଥିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିର ସିଧାସଳଖ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି । ଆମେରିକା, ଜାପାନ, ଋଷ୍ ଆଦି ଦେଶ କେବଳ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶ ହେତୁ ବିକଶତ ଦେଶରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି । ଶିଳ୍ପ ବିକାଶ କରିପାରିନଥିବା ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ବଳ ରପ୍ତାନୀ କରି ଚଢ଼ାଦରରେ ଶିଳ୍ପ ସାମଗ୍ରୀ ଆମଦାନୀ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସେ ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ପଛୁଆ ।

ଆମ ଦେଶର GDP (Gross Domestic Product) ରେ ବିନିର୍ମାଣ ଉଦ୍ୟୋଗର 30% ଯୋଗଦାନ ରହିଛି । ଶିଳ୍ପୋଦ୍ୟୋଗରେ ଦେଶର ପ୍ରାୟ 28% ନିୟତ ଲୋକ କର୍ମନିଯୁକ୍ତି ପାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଦେଶର ଜାତୀୟ ଆୟ ସହ କର୍ମ ନିଯୁକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶିଳ୍ପୋଦ୍ୟୋଗର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ

ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟି ପଠନ ପରେ ତୁମେମାନେ :

- ଆମଦେଶରେ ବିନିର୍ମାଣ ଉଦ୍ୟୋଗର ଐତିହାସିକ ବିକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିପାରିବ ।
- ଦେଶର ଅର୍ଥନୈତିକ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିନିର୍ମାଣ ଉଦ୍ୟୋଗର ଭୂମିକା ବୁଝିପାରିବ ।
- ବିନିର୍ମାଣ ଉଦ୍ୟୋଗର ବର୍ଗୀକରଣ କରିପାରିବ ।
- ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶ ସହ କୃଷି, ଖଣିଜ ଏବଂ ଶକ୍ତିର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିବ ।
- ଉଦ୍ୟୋଗର ସ୍ଥାନୀୟକରଣକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିବା କାରକ ଗୁଡ଼ିକୁ ପରୀକ୍ଷା ନୀରିକ୍ଷା କରିପାରିବ ।

ଟିପ୍ପଣୀ

- ପ୍ରମୁଖ କୃଷି ଆଧାରିତ ଉଦ୍ୟୋଗ ତଥା ଖଣିଜ ଆଧାରିତ ଉଦ୍ୟୋଗର ସ୍ଥାନିକ ବିତରଣ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ।
- ଭାରତ ମାନଚିତ୍ରରେ ପ୍ରମୁଖ ଉଦ୍ୟୋଗର ଅବସ୍ଥିତ ଦର୍ଶାଇବା ସହ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନିପାରିବ ।
- ଦେଶର ଶିଳ୍ପ ବିକାଶ ପାଇଁ ପ୍ରଣୀତ ବିଭିନ୍ନ ନୀତିଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇ ପାରିବ ।
- ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶ ସହ ଆଞ୍ଚଳିକ ବିକାଶ ସହି ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିବ ।
- ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ସ୍ଥାପିତ ଉଦ୍ୟୋଗର ବିକାଶ ଏବଂ ବୃଦ୍ଧ ଉପରେ ଆର୍ଥିକ ଉଦାରୀକରଣର ପ୍ରଭାବ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ।
- ପରିବେଶ ଉପରେ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶର ପ୍ରଭାବ ବୁଝାଇ ପାରିବ ।

21.1 ଆଧୁନିକ ଉଦ୍ୟୋଗର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଇତିହାସ

1854 ମସିହାରେ ମୁମ୍ବାଇରେ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ସୂତାକଳ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ ଆଧୁନିକ ଶିଳ୍ପର ଭିତ୍ତିପ୍ରସ୍ତର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଭାରତୀୟ ପୁଞ୍ଜି ତଥା ଭାରତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧନ ମୁଖ୍ୟ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ 1855 ମସିହାରେ ବିଦେଶୀପୁଞ୍ଜି ତଥା ପ୍ରବନ୍ଧନର କୋଲକାତାର ହୁଗୁଳି ଠାରେ ପ୍ରଥମ ଝୋଟକଳ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । 1772 ମସିହାରେ ରାଣିଗଞ୍ଜଠାରେ ପ୍ରଥମ କୋଇଲା ଖନନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । 1854 ମସିହା ରେଳସେବାର ଅୟମାରମ୍ଭ ହେଲା । ଜାମସେଦପୁରଠାରେ 1907 ମସିହାରେ ପ୍ରଥମ ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ (Tata Irone Steel Company) ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ପରେ ପରେ ସିମେଣ୍ଟ ଗ୍ଲାସ, ସାବୁନ୍, ରସାୟନ, ଝୋଟ, ଚିନ ଓ କାଗଜ ଶିଳ୍ପପରି ମଧ୍ୟମ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା କାଳରେ ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦନ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନଥିଲା ବା ସେଥିରେ ବିଭିନ୍ନତା ନଥିଲା ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ସମୟରେ ଭାରତର ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅବିକଶିତ ଥିଲା ଏବଂ ଦେଶର GDP ରେ କୃଷିର ଅବଦାନ ଥିଲା 60% ରୁ ଅଧିକ ତଥା ଦେଶର ଆୟ ମଧ୍ୟ କୃଷି ରପ୍ତାନୀରୁ ହେଉଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର 60 ବର୍ଷ ପରେ ଭାରତ ଏକ ଅଗ୍ରଣୀ ଆର୍ଥିକ ଶକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହେବାର ସଂକେତ ବହନ କରିଛି । ଭାରତରେ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶକୁ ଦୁଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୂକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ (1947-80) ସରକାର କ୍ରମାନ୍ୱୟଭାବେ ବିକିନ୍ନ ଆର୍ଥିକ କ୍ଷେତ୍ରଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଲାଗୁ କଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ (1980-97) ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ ଦ୍ୱାରା (1980-92) ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଉଦାରୀକରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଉପାୟଗୁଡ଼ିକ ଅସ୍ଥାୟୀ ଥିଲା । 1992 ପରେ ଉଦାରୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଗଲା ତଥା ଏଥିରେ ମୌଳିକ ଭିନ୍ନତା ଅଣାଯାଇଥିଲା ।

ସ୍ୱାଧିନତା ପରେ ବିଭିନ୍ନ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଶିଳ୍ପଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ଦେଶରେ ଭାରୀ ତଥା ମଧ୍ୟମ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇ ଶିଳ୍ପ ବିକାଶ କରାଯାଇଛି । ଦେଶରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈଷମ୍ୟ ଥା ଅସନ୍ତୁଳନ ଦୂରୀଭୂତ କରି ବିବିଧତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଥିଲା ଶିଳ୍ପନୀତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶରେ ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଲୋକମାନଙ୍କର କ୍ଷମତା ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରାଗଲା । ଏହିସବୁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଭାରତ ଆଜି ବିନିର୍ମାଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିପାରିଛି । ଯାହାଫଳରେ ଶିଳ୍ପଜାତ ସାମଗ୍ରୀ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନୀ କରି ଆମଦେଶ ପ୍ରଚୁର ବୈଦଶିକ ମୁଦ୍ରା ଅର୍ଜନ କରିପାରୁଛି ।

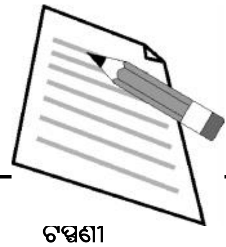

ଟିପ୍ପଣୀ

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ୨୪.୧

1. କେବେ ଓ କେଉଁଠାରେ ପ୍ରଥମେ କୋଇଲା ଖନନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ?

____

2. ଭାରତରେ କେବେ ରେଳ ଚଳାଚଳ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ?

____

3. ଟାଟା ଲୌହ ଇସ୍ପାତ କାରଖାନା କେଉଁଠାରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ?

____

24.2 ଶିଳ୍ପର ବିଭାଗୀକରଣ :

ବିଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷଣ ଉପରେ ଆଧାର କରି ଶିଳ୍ପକୁ ଅନେକ ବିଭାଗରେ ବର୍ଗୀକୃତ କରାଗଲେ ମଧ୍ୟ ନିମ୍ନ ସାରଣୀରେ 5 ଟି ପ୍ରମୁଖ ଆଧାର ଉପରେ ବର୍ଗୀକୃତ କରାଯାଇଛି ।

ସାରଣୀ 24.1 ଶିଳ୍ପର ବିଭାଗୀକରଣ

କ୍ର.ନଂ	ଆଧାର	ଶିଳ୍ପର ପ୍ରକାର	ପ୍ରମୁଖ ବିଶେଷଣ	ଉଦାହରଣ
1.	କଞ୍ଚାମାଲ ଉତ୍ସ	(i) କୃଷିଭିତ୍ତିକ ଶାଳ	କୃଷି ଉତ୍ପାଦ କଞ୍ଚାମାଲ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ	କାର୍ପାସ ଶିଳ୍ପ,ଝୋଟଶିଳ୍ପ, ଚିନି ଓ କାଗଜ ଶିଳ୍ପ,
		(ii) ଖଣିଜ ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ	ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥ କଞ୍ଚାମାଲ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ	ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ସିମେଣ୍ଟ ଓ ରସାୟନ ଶିଳ୍ପ
2.	ସ୍ୱତ୍ତାଧିକାର	(i) ରାଷ୍ଟ୍ରାୟତ୍ତ ଶିଳ୍ପ	ସରକାରୀ ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ଓ ପରିଚାଳିତ ।	ବୋକାରୋ ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ରେଳ ଇଞ୍ଜିନ୍ କାରଖାନା
		(ii) ବେସରକାରୀ ବା ଘରୋଇ ଶିଳ୍ପ	ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ କିମ୍ବା ଏକାଧିକ ବ୍ୟକ୍ତି, ନିଗମ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ଓ ପରିଚାଳିତ ।	ଟାଟା ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ଜେ.କେ ସିମେଣ୍ଟ କାରଖାନା ଆପୋଲୋ ଟାୟାର୍
		(iii) ମିଳିତ ବା ଯୌଥ ଶିଳ୍ପ	ଉଭୟ ସରକାରୀ ଓ ବେସରକାରୀ ସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ଓ ପରିଚାଳିତ ।	ମାରୁତି ଉଦ୍ୟୋଗ
		(iv) ସମବାୟ ଶିଳ୍ପ	କଞ୍ଚାମାଲ ଉତ୍ପାଦକାରୀ ସମବାୟ ସଂସ୍ଥାଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ଓ ପରିଚାଳିତ	Amul (ଗୁଜୁରାଟ) IFFCO (କାଣ୍ଡଲା) ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଚିନିକଳ

ଟିପ୍ପଣୀ

3.	ଉତ୍ପାଦର ପ୍ରକାର ବା ପ୍ରକୃତି	(i) ମୌଳିକ ଶିଳ୍ପ	ଏହି ଶିଳ୍ପର ଉତ୍ପାଦ ଅନ୍ୟ ଶିଳ୍ପର କଞ୍ଚାମାଲ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ।	ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ପେଟ୍ରୋ-ରସାୟନ ଶିଳ୍ପ
		(ii) ଖାଉଟି ଶିଳ୍ପ	ଉତ୍ପାଦ ସିଧାସଳଖ ଭାବେ ଖାଉଟିର ବ୍ୟବହାରରେ ଆସେ ।	ଟୁଥ୍‌ପେଷ୍ଟ, ସାବୁନ, ଚିନି କାରଖାନା
4.	ଆକାର	(i) ବୃହତ୍ ଶିଳ୍ପ	ବିପୁଳ ପୁଞ୍ଜି, ବୃହଦାକାର ଶକ୍ତିଚାଳିତ ଯନ୍ତ୍ର, ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶ୍ରମିକ, ବିଶାଳ କାରଖାନା ଚବିଶ ଘଣ୍ଟିଆ କାର୍ଯ୍ୟ	ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ତୈଳ ବିଶୋଧନାଗାର
		(ii) କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଳ୍ପ	ସ୍ୱଳ୍ପ ପୁଞ୍ଜି, ଛୋଟ କାରଖାନା, ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଶ୍ରମିକ	ସାଇକେଲ୍, ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଶିଳ୍ପ
		(iii) କୁଟୀର ଶିଳ୍ପ	ପରିବାର ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ, ପରିଚାଳିତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଯନ୍ତ୍ରପାତି	ହସ୍ତଶିଳ୍ପ, ଗହଣା ନିର୍ମାଣ, ହସ୍ତତନ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି
5.	କଞ୍ଚାମାଲ ଓ ଉତ୍ପାଦର ଓଜନ	(i) ଭାରୀ ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦ ଓଜନିଆ,	ଉଭୟ କଞ୍ଚାମାଲ ଓ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଗୁରୁ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ପରିବହନ ଖର୍ଚ୍ଚ ବହୁତ	ଲୌହ ଇସ୍ପାତ BHEL (ଜେନେରେଟର୍ ଇତ୍ୟାଦି)
		(ii) ହାଲୁକା ଶିଳ୍ପ	ଉଭୟ କଞ୍ଚାମାଲ ଓ ଉତ୍ପାଦ ହାଲୁକା, ସ୍ୱଳ୍ପ ପରିବହନ ଖର୍ଚ୍ଚ ।	ଘଣ୍ଟା, ରେଡ଼ିମେଡ୍ ପୋଷାକ, ଖେଳଣା, ପେନ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

ବର୍ଗୀକରଣ ଆଧାରରେ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ୟୋଗ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ୟୋଗର ଉଦାହରଣ ହୋଇପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ବୋକାରୋ ଲୌହଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ଖଣିଜ ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ, ଏକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶିଳ୍ପ, ମୌଳିକ ଶିଳ୍ପ, ବୃହତ୍ ଶିଳ୍ପ ସହିତ ଭାରୀ ଶିଳ୍ପ ମଧ୍ୟ ଅଟେ ।

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ୨୪.୨

1. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଉଦ୍ୟୋଗ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ରାଷ୍ଟ୍ରାୟତ୍ତ ଉଦ୍ୟୋଗ ?
   (i) ଜେ.କେ.ସିମେଣ୍ଟ (ii) ଟାଟା ଲୌହ ଇସ୍ପାତ
   (iii) ବୋକାରୋ ଲୌହ ଇସ୍ପାତ (iv) ରେମଣ୍ଡସ୍ ସିନ୍ଥେଟିକ୍
2. ନିମ୍ନଲିଖିତ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ଖାଉଟି ଶିଳ୍ପ ?
   (i) ପେଟ୍ରୋ-ରସାୟନଣ୍ଟ (ii) ଲୌହ-ଇସ୍ପାତ
   (iii) ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ରେଳଇଞ୍ଜିନ୍ (iv) ଚିନି କାରଖାନା
3. ନିମ୍ନଲିଖିତ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି କ୍ଷୁଦ୍ରଶିଳ୍ପ ?
   (i) ଚିନିଣ୍ଟ (ii) କାଗଜ (iii) କାର୍ପାସ (iv) ଶିଲିଂଫ୍ୟାନ୍
4. ଉଦ୍ୟୋଗ ବର୍ଗୀକରଣର ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଆଧାର ବା ଲକ୍ଷଣ ଲେଖ ।
   1. ______ 2. ______ 3. ______ 4. ______ 5. ______

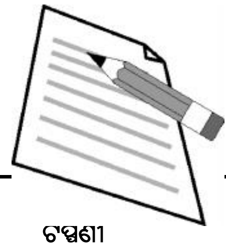

ଟିପ୍ପଣୀ

24.3 କୃଷି ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ

ବୟନ ଶିଳ୍ପ, ଚିନି, କାଗଜ ଏବଂ ବନସ୍ପତି ତୈଳ ଶିଳ୍ପ ଆଦି କୃଷି ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପର ଉଦାହରଣ । ଏହି ଶିଳ୍ପରେ କୃଷି ଉତ୍ପାଦକୁ କଞ୍ଚାମାଲ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ସଂଗଠିତ ଔଦ୍ୟୋଗିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବୟନ ଶିଳ୍ପ ବୃହତ୍ତମ ଉଦ୍ୟୋଗ ଅଟେ । (i) କାର୍ପାସ ବୟନ (ii) ପଶମ ବୟନ (iii) ରେଶମ ବୟନ (iv) ସିନ୍ଥେଟିକ ତନ୍ତୁ (iv) ଝୋଟ ଶିଳ୍ପ ବୟନଶିଳ୍ପର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଦେଶର ମୋଟ୍ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଉତ୍ପାଦର ପ୍ରାୟ ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶ ବହିରାଗତ ଆୟର ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ବୟନଶିଳ୍ପର ଅବଦାନାକର୍ମନିଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କୃଷିପଛକୁ ଏହା ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଟେ ।

(କ) କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପ

1854 ମସିହାରେ ମୁମ୍ବାଇଠାରେ ଭାରତର ପ୍ରଥମ କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । ତାହାପରଠାରୁ ଏହି ଶିଳ୍ପର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି ହେବାରେ ଲାଗିଛି । 1952 ମସିହାରେ ଦେଶରେ ମୋଟ୍ 378ଟି କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପ ଥିବାବେଳେ 1998 ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚଶେଷ ସୁଦ୍ଧା ଏହି ସଂଖ୍ୟା 1782ରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ।

ଦେଶର ଅର୍ଥନୀତିରେ ଏହାର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କୁ ଏହା କର୍ମନିଯୁକ୍ତି ଯୋଗାଇଥାଏ । ଦେଶର ମୋଟ୍ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଶ୍ରମର ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶ ଏହି ଶିଳ୍ପରେ ରହିଛି ।

(i) ଉତ୍ପାଦନ

ଏହି ଶିଳ୍ପର ତିନୋଟି କ୍ଷେତ୍ର ଅଛି । ଯଥା:-କପଡ଼ା ମିଲ୍, ହସ୍ତତନ୍ତ ଏବଂ ପାୱାରଲୁମ୍ । 1950-51 ମସିହାରେ କାର୍ପାସ ବୟନ ଉତ୍ପାଦନ 5421କୋଟି ବର୍ଗ ମିଟର ଥିଲା । ମାତ୍ର 1998-99 ମସିହା ବେଳକୁ ଏହା ବୃଦ୍ଧିପାଇ 1794.9 କୋଟି ବର୍ଗମିଟର ହୋଇପାରିଲା । କାର୍ପାସ ଓ ସିନ୍ଥେଟିକ୍ ତନ୍ତୁ ବୟନ ଶିଳ୍ପ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଖିଦୃଷ୍ଟିଆ ଉନ୍ନତ ହୋଇଛି । ଉଭୟ ପ୍ରକାର ସୂତାରେ ନିର୍ମିତ କପଡ଼ାର ମୁଣ୍ଡପିଛା ଉପଲବ୍ଧତା (1960-61ରେ) 15ମିଟର ଥିଲା । ମାତ୍ର 1996-97 ମସିହାରେ ଏହା 28 ମିଟରକୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆମଦେଶ ବିପୁଳ ପରିମାଣରେ ସୂତା, ସୂତାବସ୍ତ୍ର ଏବଂ ସିନ୍ଥେଟିକ୍ ବସ୍ତ୍ର ରପ୍ତାନୀ ଦ୍ୱାରା 1995-96 ମସିହାରେ ଆମେ 2.6 ବିଲିୟନ୍ ଡଲାର ବୈଦେଶିକ ମୁଦ୍ରା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲୁ ।

(ii) ବିତରଣ

ଦେଶରେ ସର୍ବତ୍ର ଏହି ଶିଳ୍ପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ 88ରୁ ଅଧିକ କେନ୍ଦ୍ରରେ ସୂତାକଳ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ତରସ୍ଥ ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳ ଓ ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ଭାରତର କପାଚାଷ ଅଞ୍ଚଳରେ ହିଁ ଦେଖାଯାଏ । (ଚିତ୍ର ନଂ 24.1)

କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଅଗ୍ରଣୀ । ମୁମ୍ବାଇ ଏହି ଶିଳ୍ପର ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ର ଅଟେ । କାରଣ ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ର ମୁମ୍ବାଇରେ ରହିଅଛି । ତେଣୁ ମୁମ୍ବାଇକୁ ଭାରତର କଟନ୍‌ପୋଲସି (Cottonpolis) କୁହାଯାଏ । ଶୋଲାପୁର, କୋହ୍ଲାପୁର, ନାଗପୁର, ପୁଣେ, ଔରଙ୍ଗାବାଦ ଏବଂ ଜଳଗାଁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର କେତୋଟି ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ।

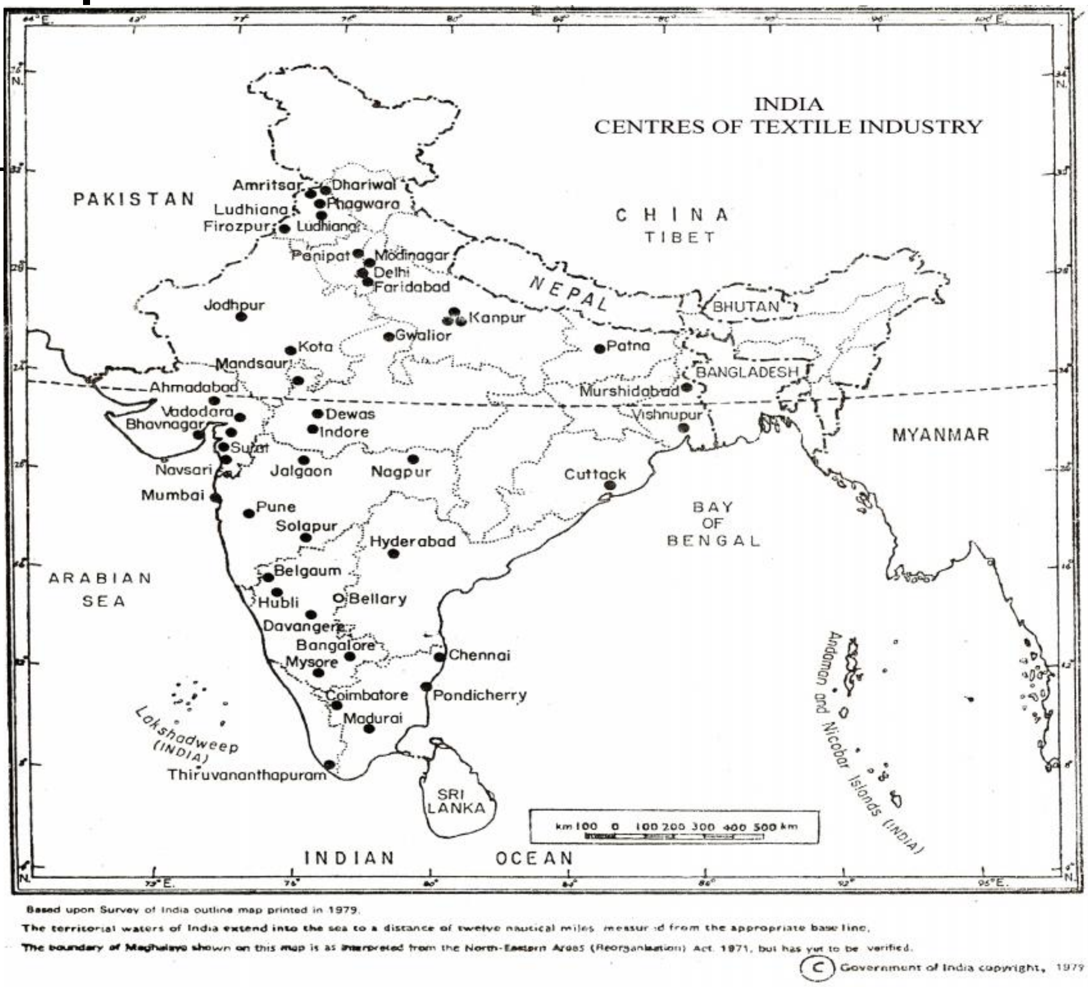

ଚିତ୍ର : ୨୪.୧ ଭାରତ ବୟନଶିଳ୍ପ କେନ୍ଦ୍ର

ଏହି ଶିଳ୍ପରେ ଗୁଜୁରାଟର ସ୍ଥାନ ଦ୍ୱିତୀୟ । ଅହମଦାବାଦ୍ ଏହାର ମୁଖ୍ୟକେନ୍ଦ୍ର । ସୁରାଟ, ଭଦୋଦରା, ଭାବାନଗର, ରାଜକୋଟ୍ ଏବଂ ଭାରୋଚ୍ ଆଦି ଗୁଜୁରାଟର ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ର ।

ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଏହି ଶିଳ୍ପରେ ତାମିଲନାଡୁ ଅଗ୍ରଣୀ । କୋଏମ୍ବାଟୁର୍ ଏହାର ପ୍ରମୁଖ କେନ୍ଦ୍ର । ଏହାଛଡ଼ା ତିରୁନଲ୍‌ଭେଲି, ଚେନ୍ନାଇ, ମଦୁରାଇ, ତିରୁଚିଲାପଲ୍ଲୀ, ସାଲେମ୍ ଏବଂ ତାଞ୍ଜାଭର୍ ଇତ୍ୟାଦି କେତୋଟି ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ।

କର୍ଣ୍ଣାଟକର ବେଙ୍ଗାଲୁରୁ, ବେଲଗାଓଁ ଏବଂ ଗୁଲବର୍ଗାଠାରେ ବୟନ ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ର ଅଛି । ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶର କାନପୁର, ଇଟାୱା, ମୋଦିନଗର, ବାରଣାସୀ ଏବଂ ହାଥରସ୍ ସହରରେ କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ର ଦେଖାଯାଏ । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଇନ୍ଦୋର ଓ ଗୋଆଲିୟର୍‌ରେ ଏହି ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ର ରହିଛି । ହାଓ୍ୱଡ଼ା, ଶ୍ରୀରାମପୁର ଏବଂ ମୁର୍ଶିଦାବାଦ୍ ଆଦି ସହରରେ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର ପ୍ରମୁଖ କାର୍ପାସ ବୟସ ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ର ।

ଟିପ୍ପଣୀ

ରାଜସ୍ଥାନ, ପଞ୍ଜାବ, ହରିୟାନା ଏବଂ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ର ରହିଛି ।

ଅହମ୍ମଦାବାଦ-ମୁମ୍ବାଇ-ପୁନେ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳରେ କାର୍ପାସ ବୟନଶିଳ୍ପ ସ୍ଥାପିତ ହେବାର ପ୍ରମୁଖ କାରକ ଗୁଡ଼ିକ ଯଥାକ୍ରମେ:-

୧. **କଞ୍ଚାମାଲର ସୁଲଭତା :** ଏହି ବଳୟରେ ପ୍ରଚୁର କପାଚାଷ କରାଯାଏ ।

୨. **ପୁଞ୍ଜିର ସୁଲଭତା :** ମୁମ୍ବାଇ, ପୁନେ ଏବଂ ଅହମଦାବାଦ୍ ପରି ସହରରେ ସହଜରେ ପୁଞ୍ଜି ମିଳିଥାଏ ।

୩. **ପରିବହନ ମାଧ୍ୟମ :** ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଭାରତର ଅନ୍ୟଭାଗ ସହ ସଡ଼କପଥ ତଥା ରେଳପଥ ଦ୍ୱାରା ସଂଯୁକ୍ତ । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଉତ୍ପାଦିତ ପଦାର୍ଥ ଖୁବ୍ ସହଜରେ ପରିବାହିତ ହୋଇପାରେ ।

୪. **ବଜାରର ସୁଲଭ୍ୟତା :** ଉତ୍ପାଦିତ ବସ୍ତ୍ର ବିକ୍ରୀପାଇଁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଏବଂ ଗୁଜୁରାଟରେ ବଜାରର ସୁଲଭ୍ୟତା ରହିଛି । ଉନ୍ନତ ପରିବହନ ପ୍ରଣାଳୀ ଯୋଗୁଁ ବିଭିନ୍ନ ସହରକୁ ବସ୍ତ୍ର ପରିବାହିତ କରାଯାଇପାରିବା ସହ ବିଦେଶକୁ ମଧ୍ୟ ରପ୍ତାନୀ କରାଯାଏ ।

୫. **ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବନ୍ଦର :** ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ମୁମ୍ବାଇ ବନ୍ଦରଯୋଗୁଁ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଏବଂ ଉତ୍ତମ କିସମର କପା ଆମଦାନୀ କରିବା ସହଜ ହୁଏ ଏବଂ ଉତ୍ପାଦି ବସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନୀ କରାଯାଏ ।

୬. **ଶ୍ରମ ସୁଲଭତା :** ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ସହଜରେ କୁଶଳୀ ଶ୍ରମିକ ମିଳିଥାଆନ୍ତି ।

୭. **ଶକ୍ତିର ସୁଲଭତା :** ଶସ୍ତା ତଥା ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣର ଶକ୍ତିର ସୁଲଭତା ଏଠାରେ ରହିଛି ।

(ଖ) ଚିନି ଶିଳ୍ପ

ଏହି ଶିଳ୍ପ ଭାରତର ଦ୍ୱିତୀୟ ବୃହତ୍ତମ କୃଷିଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ । 2003 ମସିହାରେ ଆମଦେଶରେ ୪୫୩ଟି ଚିନିକଳ ଥିଲା । ଏହି ଶିଳ୍ପରେ 2.5 ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଆତ୍ମନିଯୁକ୍ତି ପାଇଛନ୍ତି ।

(i) ଉତ୍ପାଦନ :

ଆଖୁର ଉତ୍ପାଦନ ଉପରେ ଚିନି ଉତ୍ପାଦନ ନିର୍ଭର କରେ । 1950-51 ମସିହାରେ ଦେଶର ମୋଟ୍ ଚିନି ଉତ୍ପାଦନ 11.3 ଟନ୍ ଥିଲା । 2002-03 ମସିହାରେ ଏହା 201.32 ଟନ୍‌କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା । ମାତ୍ର 2003-04 ମସିହା ବେଳକୁ ଚିନି ଉତ୍ପାଦନ ହ୍ରାସପାଇ 13୪ ଲକ୍ଷ ଟନ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ।

(ii) ବିତରଣ :

ଦେଶର ପ୍ରମୁଖ ଚିନିକଳ ଅଞ୍ଚଳ ଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ବିହାର, ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ତାମିଲନାଡୁ, କର୍ଣ୍ଣାଟକ ଏବଂ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ ଆଦି ଛଅଗୋଟି ରାଜ୍ୟରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ।

ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ : ଚିନି ଉତ୍ପାଦନରେ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଅଗ୍ରଣୀ ଅଟେ । ପଶ୍ଚିମ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର ମେରଟ୍, ମୁଜାଫର୍ ନଗର, ଶାହାରନ୍‌ପୁର, ବିଜନର୍, ମୋରଦାବାଦ ଏବଂ ବୁଲନ୍ଦ ସହରରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚିନିକଳ ରହିଛି । ପୂର୍ବ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶର ଦେଓରିଆ, ବସ୍ତୀ, ଗୋଣ୍ଡା ଏବଂ ଗୋରଖପୁର ଆଦି ସହର ଚିନିକଳ ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଆମଦେଶର ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶରେ ସର୍ବାଧିକ ଆଖୁଚାଷ କରାଯାଏ । 2003-04 ମସିହାରେ ଦେଶରେ ମୋଟ୍ ଉତ୍ପାଦିତ ଆଖୁର ଏକ-ତୃତୀୟାଂଶ ଆଖୁ କେବଳ ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ଏଠାରେ ପ୍ରତି ହେକ୍ଟର ପିଛା ଆଖୁ ଉତ୍ପାଦନ କମ୍ ହେବା ସହ ଆଖୁରେ ଚିନି ଅଂଶ ମଧ୍ୟ କମ୍ ।

ମହାରାଷ୍ଟ୍ର : ଉପଦ୍ୱୀପୀୟ ଭାରତର ଏକମାତ୍ର ରାଜ୍ୟ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ଦେଶର ମୋଟ୍ ଉତ୍ପାଦିତ ଚିନି ପରିମାଣର ଏକ-ଚତୁର୍ଥାଂଶ ଉତ୍ପାଦନ ହୁଏ । ନାସିକ, ପୁନେ, ସତାରା, ସାଙ୍ଗ୍‌ଲି, କୋହ୍ଲାପୁର ଏବଂ ସୋଲାପୁର ସହରରେ ପ୍ରମୁଖ ଚିନିକଳ ଦେଖାଯାଏ ।

ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ : ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶର ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମ ଗୋଦାବରୀ, ବିଶାଖାପାଟଣା, ନିଜାମାବାଦ, ମେଡ଼କ୍ ଏବଂ ଚିତ୍ତୋର ଜିଲ୍ଲା ପ୍ରମୁଖ ଚିନିକଳ ଅଛି ।

ତାମିଲନାଡୁ : ତାମିଲନାଡୁର ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆର୍କୋଟ, ମଦୁରାଇ, କୋଏମ୍ବାଟୁର ଏବଂ ତିରୁଚିରାପଲ୍ଲୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚିନି ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଏ ।

କର୍ଣ୍ଣାଟକ : ବେଲଗାଓଁ, ମାଣ୍ଡ୍ୟ, ବିଜାପୁର, ବେଲାରୀ, ଶିମୋଗାଁ ଓ ଚିତ୍ରଦୁର୍ଗ ଜିଲ୍ଲାରେ ରାଜ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଚିନିକଳ ରହିଛି ।

ଏହାଛଡ଼ା ବିହାର, ଗୁଜୁରାଟ, ପଞ୍ଜାବ, ହରିୟାନା ଏବଂ ରାଜସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ଚିନିକଳ ଅଛି ।

ଚିନି ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ମୁଖ୍ୟ କାରକ ଗୁଡ଼ିକ ଯଥାକ୍ରମେ :

(1) ଆଖୁ ଚିନିଶିଳ୍ପର ମୁଖ୍ୟ କଞ୍ଚାମାଲ । ତେଣୁ ଆଖୁ ଉତ୍ପାଦିତ ଅଂଚଳରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଚିନିକଳ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥାଏ । ଆଖୁ ଅମଳ ପରେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଶୁଖିଯାଏ । ଆଖୁକୁ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ରଖାଯାଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଅମଳପରେ ସଂଗେ ସଂଗେ ଆଖକୁ ଚିନିକଳକୁ ପଠାଇ ଦିଆଯାଏ ।

(2) ଆଖୁର ପରିବହନ ଖର୍ଚ୍ଚ ଖୁବ୍ ଅଧିକ । ସାଧାରଣତଃ ଶଗଡ଼ ଗାଡ଼ିରେ ଆଖୁ 20-25 କି.ମି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିବାହିତ ହୁଏ । ଏବେ ଟ୍ରାକ୍ଟର ଓ ଟ୍ରକ୍ ଦ୍ୱାରା ପରିବହନ କରାଯାଉଛି ।

ଏହାଛଡ଼ା ପୁଞ୍ଜି, ବଜାର, ଶ୍ରମ ଓ ଶକ୍ତିର ଭୂମିକା ମଧ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଉତ୍ତର ଭାରତରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତକୁ ଚିନି ଶିଳ୍ପ ସ୍ଥାନାନ୍ତରୀତ ହେବା କାରଣ

1. ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ହେକ୍ଟର ପିଛା ଆଖୁ ଉତ୍ପାଦନ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଭାବେ ଅଧିକ । ଏଠାକାର କ୍ରାନ୍ତୀୟ ଜଳବାୟୁରେ ଭଲ ଆଖୁଚାଷ ହୁଏ ।
2. ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର କ୍ରାନ୍ତିମଣ୍ଡଳୀୟ ଆଖୁରେ ଚିନି ପରିମାଣ ଅଧିକ ।
3. ଉତ୍ତର ଭାରତ ଅପେକ୍ଷା ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ଆଖୁପେଡ଼ା ଋତୁର ଅବଧି ଅଧିକ ।
4. ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଚିନିକଳ ଗୁଡ଼ିକରେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।
5. ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ଅଧିକାଂଶ ଚିନିକଳ ସମବାୟ ଭିତ୍ତିକ ହୋଇଥିବାରୁ ଲାଭ ବୃଦ୍ଧି ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ ।

- ◆ କୃଷିଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପରେ କୃଷି ଉତ୍ପାଦ କଞ୍ଚାମାଲ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ ।
- ◆ କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପ ଭାରତର ବୃହତ୍ତମ ସଂଗଠିତ ଶିଳ୍ପ ।
- ◆ ଭାରତର ସବୁଆଡ଼େ କାର୍ପାସ ବୟନଶିଳ୍ପ ଦେଖାଯାଏ ।
- ◆ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ, ତାମିଲନାଡୁ, କର୍ଣ୍ଣାଟକ, ବିହାର, ଗୁଜୁରାଟ ଏବଂ ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ଚିନିକଳ ରହିଛି ।

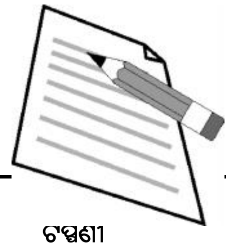

ଟିପ୍ପଣୀ

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ୨୪.୩

୧. ଆଧୁନିକ କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପ କେବେ ଓ କେଉଁଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା ?

____

୨. ଦେଶର ମୋଟ କାର୍ପାସ ବୟନରେ ପାଓ୍ୱାରଲୁମ୍‌ର ଯୋଗଦାନ କେତେ ?

____

୩. କାର୍ପାସ ବୟନରେ କେଉଁ ରାଜ୍ୟ ଭାରତରେ ଅଗ୍ରଣୀ ?

____

୪. ଉତ୍ତର ଭାରତରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତକୁ ଚିନି ଶିଳ୍ପ ସ୍ଥାନାନ୍ତରୀତ ହେବାର ୩ଟି କାରଣ ଲେଖ ।

(i) ______________________________

(ii) ______________________________

(iii) ______________________________

24.4 ଖଣିଜ ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ

ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥକୁ କଞ୍ଚାମାଲ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଶିଳ୍ପକୁ ଖଣିଜ ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ କୁହାଯାଏ । ଲୌହ-ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ଏହି ଶିଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ । ଇଞ୍ଜିନୟରିଂ, ସିମେଣ୍ଟ, ରସାୟନ ଓ ସାର ଶିଳ୍ପ ମଧ୍ୟ ଖଣିଜ ଭିତ୍ତିକ ଅଟନ୍ତି ।

(କ) ଲୌହ-ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ

ଏହା ଏକ ମୌଳିକ ଶିଳ୍ପ ଏବଂ ଏହାର ଉତ୍ପାଦ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିଳ୍ପର ଏହା ଏକ ମୌଳିକ ଶିଳ୍ପ ଏବଂ ଏହାର ଉତ୍ପାଦ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶିଳ୍ପର କଞ୍ଚାମାଲ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର ହୁଏ । 1817 ମସିହାରେ ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର କୁଲ୍‌ଟୀଠାରେ 'ବେଙ୍ଗଲ ଆଇରନ୍ ଏଣ୍ଡ ଷ୍ଟିଲ୍ ଓ୍ୱାର୍କସ୍' ନାମରେ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ଆଧୁନିକ ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । 1907 ମସିହାରେ ଜାମ୍‌ସେଦ୍‌ପୁରଠାରେ ଟାଟା ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । 1919 ରେ ବର୍ଣ୍ଣପୁର ଠାରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଆଇରନ୍ ଏଣ୍ଡ ଷ୍ଟିଲ୍ ପ୍ଲାଣ୍ଟ୍ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଏହି ତିନୋଟି ଶିଳ୍ପ କିନ୍ତୁ ବେସରକାରୀ ଥିଲା । 1923 ରେ କର୍ଣ୍ଣାଟକର ଭଦ୍ରାବତୀ ଠାରେ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ସରକାରୀ ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ 'ବିଶ୍ୱେଶରାୟା ଲୌହ ଇସ୍ପାତ କାରଖାନା' ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରଠାରୁ ଲୌହ-ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ଦ୍ରୁତ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଛି । ରାଉରକେଲା, ଭିଲ୍ଲାଇ ଓ ଦୁର୍ଗାପୁରରେ ତିନୋଟି ସମନ୍ୱିତ (Integrated) ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଗଲା । 1964ରେ ସରକାରୀ ଉଦ୍ୟୋଗ ଭାବେ ବୋକାରେ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ସୋଭିଏତ୍ ୟୁନିୟନ୍ ସହାୟତାରେ ବୋକାରୋ ଓ ଭିଲାଇ ଷ୍ଟିଲ୍ ପ୍ଲାଣ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଗଲା । ଇଂଲଣ୍ଡ ସହାୟତାରେ ଦୁର୍ଗାପୁର ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ଏବଂ

ଟିପ୍ପଣୀ

ଜର୍ମାନୀ ସହାୟତାରେ ରାଉରକେଲା ଷ୍ଟିଲ୍ ପ୍ଲାଣ୍ଟ୍ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବିଶାଖାପାଟଣା ଓ ସାଲେମ୍‌ଠାରେ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ସ୍ଥାପନ ହେଲା ।

ସ୍ୱାଧିନତା ପ୍ରାପ୍ତି ସମୟରେ ଭାରତରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ପରିମାଣର ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଉତ୍ପାଦନ ହୋଇଥିଲା । 1950-51ରେ ଉତ୍ପାଦିତ ଇସ୍ପାତ ପରିମାଣ 10 ଲକ୍ଷ ଟନ୍ ଥିଲା । 1998-99 ବେଳକୁ ଏହା 23.8 ମିଲିୟନ୍ ଟନ୍‌କୁ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା ।

ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗ, ଓଡ଼ିଶା, ଛତିଶଗଡ଼, ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶ, କର୍ଣ୍ଣାଟକ ଓ ତାମିଲନାଡୁରେ ପ୍ରମୁଖ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ରହିଛି । ଏହାଛଡ଼ା ଦେଶରେ 200ଟି ଲଘୁ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ରହିଛି । ଏହି ଶିଳ୍ପର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ପାଦନ କ୍ଷମତା 6.2 ମିଲିୟନ୍ ଟନ୍ ଅଟେ । ଲଘୁ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପରେ ସ୍ପଞ୍ଜ ଆଇରନ୍ କିମ୍ବା ସ୍କ୍ରାପ୍‌ରୁ ଇସ୍ପାତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଖଣିଜ ପଦାର୍ଥ ଯଥା ଲୁହାପଥର, କୋଇଲା, ମାଙ୍ଗାନିଜ୍ ଏବଂ ଚୁନପଥରରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଛୋଟନାଗପୁର ମାଳଭୂମି ଅଂଚଳରେ ହିଁ ଅଧିକ ଲୌହ-ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ କଞ୍ଚାମାଲ, ଶକ୍ତି, ମାଲିକାନା ଏବଂ ଅବସ୍ଥିତି ଆଦି ନିମ୍ନଲିଖିତ ସାରଣୀରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

ଉଦ୍ୟୋଗର ନାମ	ଅବସ୍ଥିତି	ମାଲିକାନା	କୋଇଲା/ ବିଜୁଳିଶକ୍ତି	କଂଚାମାଲ୍ ମିଳୁଥିବା ସ୍ଥାନ		
				ଲୁହାପଥର	ଚୂନପଥର	ମାଙ୍ଗାନିଜ୍
୧. TISCO	ଜାମସେଦ୍‌ପୁର	ବେସରକାରୀ	ଝରିଆ	ମୟୂରଭଞ୍ଜ ସିଂହଭୂମି	କେଉଁଝର	ସିଂହଭୂମି
୨. IISCO	ବର୍ଣ୍ଣପୁର	ସରକାରୀ	ଝରିଆ	ମୟୂରଭଞ୍ଜ DVC	କେଉଁଝର ସିଂହଭୂମି	ସିଂହଭୂମ
୩. VISL	ଭଦ୍ରାବତୀ	ସରକାରୀ	ସରାବତୀ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ	କେମାମାନ୍ ଗୁଣ୍ଡି	ଭଣ୍ଡିଗୁଡ଼ା	ଚିତ୍ରଦୁର୍ଗ ଶିମାଗା
୪. HSL	ରାଉରକେଲା	ସରକାରୀ	ବେକାରୋ ଝରିଆ ହିରାକୁଦ	ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ କେଉଁଝର	ପୁରୁଣାପାଣି	ବଡ଼ ଜାମଦା
୫. HSL	ଭିଲାଇ	ସରକାରୀ	କରଗଲି କୋର୍ବା	ଦଲିରାଜହରା	ନନ୍ଦିନୀ	ବାଲାଘାଟ

୬.	HSL	ଦୁର୍ଗାପୁର	ସରକାରୀ	ଝରିଆ DVC	ବୋଲାଙ୍ଗୀର (କେଉଁଝର)	ବୀରମିତ୍ରପୁର (ସୁନ୍ଦରଗଡ଼)	ଜାମଦା (କେଉଁଝର)
୭.	BSL	ବୋକାରୋ	ସରକାରୀ	ଝରିଆ DVC	କିରିବୁରୁ (କେଉଁଝର)	ପାଲାମୁ	ବାଡ଼କର
୮.	SSP	ସାଲେମ୍	ସରକାରୀ	ନେଭେଲି	ସାଲେମ୍ ଜିଲ୍ଲା	ସାଲେମ୍ ଜିଲ୍ଲା	ସାଲେମ୍ ଜିଲ୍ଲା
୯.	VSL	ବିଶାଖାପାଟଣା	ସରକାରୀ	DVC	ବୈଲାଡ଼ିଲା ଛତିଶଗଡ଼	ଛତିଶଗଡ଼ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ	ବାଲାଘାଟ

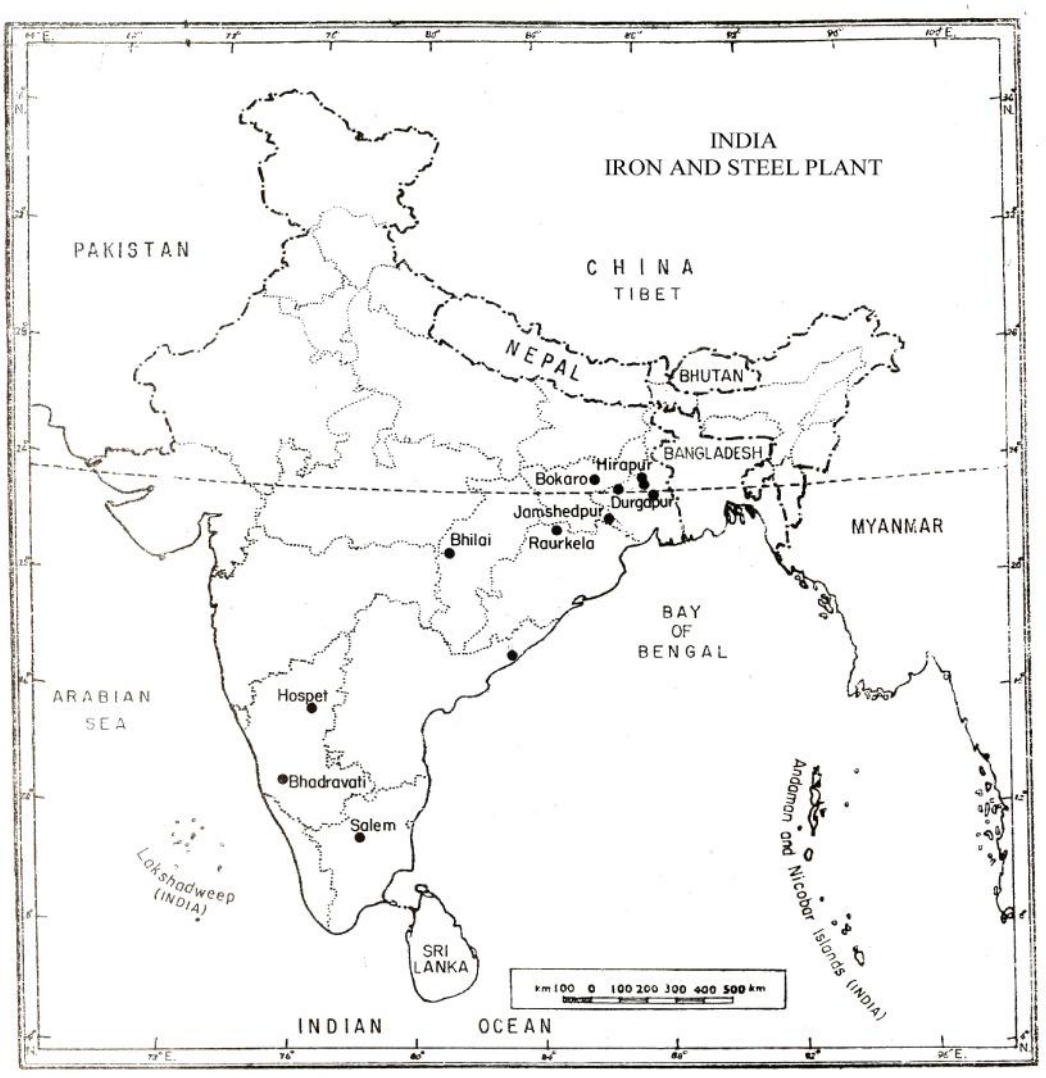

Based upon Survey of India outline map printed in 1979.
The territorial waters of India extend into the sea to a distance of twelve nautical miles measured from the appropriate base line.
The boundary of Meghalaya shown on this map is as interpreted from the North-Eastern Areas (Reorganisation) Act 1971, but has yet to be verified.
© Government of India copyright, 1979

ଚିତ୍ର ନଂ 24.2 : *ଭାରତର ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ*

ଟିପ୍ପଣୀ

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ୨୪.୪

1. 'Bengal Iron and Steel Works' ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ସ୍ଥାନ ଓ ସମୟ ଉଲ୍ଲେଖ କର ।

   ____

2. କେଉଁ ଦେଶର ସହାୟତାରେ ଦୁର୍ଗାପୁର ଷ୍ଟିଲ୍ ପ୍ଲାଣ୍ଟ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା ?

   ____

3. ନିମ୍ନଲିଖିତ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶରେ ଅବସ୍ଥିତ ?

   (a) ଦୁର୍ଗାପୁର (b) ବୋକାରୋ (c) ଭିଲାଇ (d) ବିଶାଖାପାଟଣା

4. ନିମ୍ନଲିଖିତ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ ବେସରକାରୀ ଉଦ୍ୟୋଗ ଅଟେ ?

   (a) ବଣ୍ଡପୁର (b) ଭଦ୍ରାବତୀ (c) ଜାମସେଦପୁର (d) ଭିଲାଇ

24.5 ପେଟ୍ରୋ- ରସାୟନ ଶିଳ୍ପ

ପେଟ୍ରୋ ରସାୟନ ଶିଳ୍ପ ଭାରତର ଦ୍ରୁତ ବିକାଶ ଲାଭ କରୁଥିବା ଉଦ୍ୟୋଗ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ । ଏହି ଶିଳ୍ପ ଦେଶର ଶିଳ୍ପ ଜଗତରେ ଏକ ବୈପ୍ଲବିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିପାରିଛି । କାରଣ ଏହାର ଉତ୍ପାଦ କାଠ, କାଚ ଏବଂ ଧାତୁ ପରି ପାରମ୍ପାରିକ କଞ୍ଚାମାଲକୁ ପ୍ରତିସ୍ଥାପିତ କରି ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବେ ଶସ୍ତାରେ ଲୋକଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ପୂରଣ କରିଛି । ପେଟ୍ରୋଲିୟମ୍ କିମ୍ବା ପ୍ରାକୃତିକ ବାଷ୍ପରୁ ପେଟ୍ରୋ ରସାୟନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ଟୁଥ୍‌ବ୍ରସ୍, ଟୁଥ୍‌ପେଷ୍ଟ, ପାନିଆ, ହେୟାରପିନ୍, ସାବୁନ୍ ଡ଼ବା, ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ୍ ମଗ, ପୋଷାକ, ରେଡ଼ିଓ, ଟି.ଭି, ବଲ୍‌ପେନ୍, ଡିଟରଜେଣ୍ଟ, ଇଲେକ୍ଟ୍ରୀ ସୁଇଚ୍, ଲିପ୍‌ଷ୍ଟିକ୍, କୀଟନାଶକ, ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ୍ ଥଳି, ବେଡ଼୍ କଭର୍, ଫୋମ୍ ଆଦି ଦୈନନ୍ଦିନ ବ୍ୟବହୃତ ଦ୍ରବ୍ୟ ପେଟ୍ରୋ ରସାୟନ ଉତ୍ପାଦ ଅଟେ ।

ଭାରତୀୟ ପେଟ୍ରୋ ରସାୟନ ନିଗମ ଗୁଜୁରାଟର ଉଦୋଦରା ନିକଟରେ ଏକ ବୃହତ୍ ପେଟ୍ରୋ-କେମିକାଲ୍ କମ୍ପ୍ଲେକ୍ସ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥ ଉତ୍ପାଦନ କରାଯାଉଛି । ଏହାଛଡ଼ା ଗୁଜୁରାଟର ହାଜିରା; ଗାନ୍ଧାର ଓ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ନାଗାଥୋନ୍‌ଠାରେ ପେଟ୍ରୋ ରସାୟନ ଶିଳ୍ପ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ପେଟ୍ରୋ ରସାୟନ ପଦାର୍ଥ ଉତ୍ପାଦନରେ ଭାରତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ।

ଅଶୋଧିତ ତୈଳ ଶୋଧନ ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାମରେ ଲାଗିପାରେ ନାହିଁ । ଅଶୋଧିତ ତୈଳ ଶୋଧନ ଦ୍ୱାରା କିରୋସିନ, ଡିଜେଲ୍, ଲୁବ୍ରିକାଣ୍ଟସ୍ ଏବଂ ପେଟ୍ରୋ ରସାୟନ ଶିଳ୍ପର କଞ୍ଚାମାଲ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଦେଶରେ 14ଟି ତୈଳ ବିଶୋଧନାଗାର ରହିଛି ।

ଏହି ତୈଳ ବିଶୋଧନା ଗାରଗୁଡ଼ିକ ଆସାମର ଦିଗ୍‌ବୋଇ, ବୋଙ୍ଗାଇଗାଁ, ନୁନାମାଟି, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ମୁମ୍ବାଇ, ଆନ୍ଧ୍ରପ୍ରଦେଶର ବିଶାଖାପାଟଣା, ବିହାରର ବାରାଉଣୀ, ଗୁଜୁରାଟର କୋୟାଲୀ, ଉତ୍ତପ୍ରଦେଶର ମଥୁରା, ହରିୟାନାର ପାନିପଥ, କେରଳର କୋଚି, କର୍ଣ୍ଣାଟକର ମାଙ୍ଗାଲୋର୍ ଏବଂ ତାମିଲନାଡୁର ଚେନ୍ନାଇ

ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଗୁଜୁରାଟର ଯାମନଗୀରଠାରେ ଆମ ଦେଶର ଏକମାତ୍ର ବେସରକାରୀ ତୈଳ ବିଶୋଧନାଗାର 'ରିଲାଏନ୍‌ସ୍ ଇଣ୍ଡଷ୍ଟ୍ରୀଜ୍ ଲିଃ' ମାଲିକାନାରେ ରହିଛି ।

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ୨୪.୪

1. ପେଟ୍ରୋ ରସାୟନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ତିନୋଟି କଞ୍ଚାମାଲ୍‌ର ନାମ ଲେଖ ।

   i) ____________ ii) ____________ iii) ____________

2. ଭାରତୀୟ ପେଟ୍ରୋ-ରସାୟନ ନିଗମର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ କେଉଁଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ?

   ____

3. ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଗୋଟିଏ ପେଟ୍ରୋ-ରସାୟନ ଶିଳ୍ପକେନ୍ଦ୍ରର ନାମ ଲେଖ ।

4. 'କ' ସ୍ତମ୍ଭ ସହ 'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭକୁ ମିଶାଅ ।

(i) ନୁନାମାଟି	(i) କେରଳ
(ii) କୋଚି	(ii) ଆସାମ
(iii) କର୍ଣ୍ଣାଲ୍	(iii) ବିହାର
(iv) ବାରାଉଣୀ	(iv) ହରିୟାଣା

24.6 ଔଦ୍ୟୋଗିକ ସମୂହ

ଭାରତରେ ଔଦ୍ୟୋଗି ବିକାଶ ସ୍ତରରେ ବହୁପରିମାଣରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ତାରତମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ବହୁତ ଉଦ୍ୟୋଗ ସମୂହ ଭାବେ ରହିଛି । ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ କୋଲକାତା, ମୁମ୍ବାଇ ଏବଂ ଚେନ୍ନାଇ-ଇ ପ୍ରମୁଖ ବନ୍ଦର ଅଞ୍ଚଳ ବା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ଏହିସବୁ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଅଞ୍ଚଳରେ କଞ୍ଚାମାଲର ସୁଲଭତା, ଶକ୍ତି, ପୁଞ୍ଜି ଏବଂ ବଜାରର ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ରହିଛି । ଦେଶରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ମୋଟ୍ ଛଅଟି ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ ମଧ୍ୟରୁ ତିନୋଟି ବନ୍ଦର ଅଞ୍ଚଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ।

ଭାରତର ପ୍ରମୁଖ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ଯଥାକ୍ରମେ :

1. ହୁଗୁଳୀ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ
2. ମୁମ୍ବାଇ-ପୁଣେ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ
3. ଅହମଦାବାଦ-ଉଦୋଦରା ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ
4. ଛୋଟନାଗପୁର ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ
5. ମଦୁରାଇ-କୋଏମ୍ବାଟୁର-ବେଙ୍ଗାଲୁରୁ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ
6. ଦିଲ୍ଲୀ ଏବଂ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ

ଏହାଛଡ଼ା 15ଟି କ୍ଷୁଦ୍ରୟ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ ଏବଂ 15 ଟି ଶିଳ୍ପ ଜିଲ୍ଲା ଆମଦେଶରେ ଅଛି ।

24.7 ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା

ନିଜସ୍ୱ ପୁଞ୍ଜି, ସ୍ୱଦେଶୀ ଜ୍ଞାନ କୌଶଳ ତଥା ସ୍ୱଦେଶୀ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଉତ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା କୁହାଯାଏ । ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧି, ନିଯୁକ୍ତି ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି, ଶିଳ୍ପର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ,

ଟିପ୍ପଣୀ

ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଅସମାନତା ଦୂରୀକରଣ, କ୍ଷୁଦ୍ରଶିଳ୍ପ ତଥା କୁଟୀର ଶିଳ୍ପର ବିକାଶ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କେନ୍ଦ୍ରସରକାର 1956 ରେ ନୂତନ ଶିଳ୍ପନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ ।

ଶିଳ୍ପର ସୁନିୟୋଜିତ ତଥା ସୁଚିନ୍ତିତ ବିକାଶ ଦ୍ୱାରା ଆଜି ଆମେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଶିଳ୍ପଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରୁଛୁ । ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ହେଉଛି ଆମେ ଏପରି ଦ୍ରବ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଛୁ ଯାହା ଅନ୍ୟଶିଳ୍ପର କଞ୍ଚାମାଲ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଛି । ପରିବହନ ଓ ଯୋଗାଯୋଗ, ଜଳସେଚନ, ଖଣିଖନନ ଓ ଶକ୍ତି ପ୍ରକଳ୍ପରେ ବ୍ୟବହୃତ ଗୁରୁ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଓ ଉପକରଣ ନିର୍ମାଣ କରିବାରେ ଭାରତ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସକ୍ଷମ । ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସରକାରୀ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ରହିଛି । ଲୌହ-ଇସ୍ପାତ, ରେଳ ଉପକରଣ, ପେଟ୍ରୋଲିୟମ୍, କୋଇଲା ଓ ସାରଶିଳ୍ପ ଆଦି ସରକାରୀ ଉଦ୍ୟୋଗ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହେତୁ ବିକଶିତ ହୋଇପାରିଛି । ଶିଳ୍ପକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଛୁଆ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏ ସବୁ ଉଦ୍ୟୋଗ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ସପ୍ତମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା କାଳରେ ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା, ଉଚ୍ଚମୂଲ୍ୟ ସଂବର୍ଦ୍ଧନ, ଇଲେକ୍‌ଟ୍ରୋନିକ୍ସ, ଉନ୍ନତ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଉପକରଣ ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ଦୂର ସଂଚାର ପରି ଆଧୁନିକ ଜ୍ଞାନ ଆଧାରିତ ଉଦ୍ୟୋଗ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

24.8 ଆର୍ଥିକ ଉଦାରୀକରଣର ପ୍ରଭାବ

ଭାରତରେ ଶିଳ୍ପାୟନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା- (i) 1992 ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ (ii) 1992 ପରବର୍ତ୍ତୀ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ପ୍ରଥମ 40ବର୍ଷରେ ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥନୀତିରେ ଦ୍ରୁତ ବିବିଧତା ତଥା ପ୍ରସାର ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏହି ବିକାଶ କଠୋର ସରକାରୀ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନିୟମରେ ଅନୁବନ୍ଧିତ ଥିଲା ।

1992 ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଏକ ସାହସିକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରି ଭାରତର ଆର୍ଥିକ ନୀତି ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଘରୋଇ ତଥା ବୈଦେଶିକ ସଂସ୍ଥାକୁ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁଞ୍ଜିନିବେଶ ପାଇଁ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭୂତ ହେଲା ଫଳସ୍ୱରୂପ ଉଦାରୀକରଣ, ଘରୋଇକରଣ ଏବଂ ଜଗତୀକରଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆର୍ଥିକ ନୀତି ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା ।

ଶିଳ୍ପକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମଦାନି ଓ ରପ୍ତାନୀ ପାଇଁ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ସରକାରୀ କଟକଣା କୋହଳ କରାଯିବା ଘରୋଇ ଉଦ୍ୟୋଗପତି ତଥା ବହୁରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କମ୍ପାନୀମାନଙ୍କୁ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସ୍ୱାଧିନତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ହିଁ ଉଦାରୀକରଣ । ଭାରତୀୟ ରୁଗ୍‌ଣ ଅର୍ଥନୀତି ପାଇଁ ଏହା ଥିଲା ଏକ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଫଳରେ ଧନୀ ଓ ଗରିବ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ବୃଦ୍ଧିପାଇଛି । ବ୍ୟାପକ ଉପଯୋଗୀ ପଦାର୍ଥ ଉତ୍ପାଦନ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ଆଶାନୁରୂପ ନିଯୁକ୍ତି ସୁଯୋଗ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିନି ।

ଘରୋଇକରଣ ଦ୍ୱାରା ସରକାରୀ ଉଦ୍ୟୋଗର ମାଲିକାନା ବେସରକାରୀ ସଂସ୍ଥା ବା ବ୍ୟକ୍ତି ସମୂହଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଯାଏ । ସାମୂହିକ କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ନିଜସ୍ୱ ସମ୍ବଳକୁ ନିୟୋଜିତ କରିବା ହିଁ ଘରୋଇକରଣର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

କୌଣସି ଦେଶର ଅର୍ଥନୀତିକୁ ଉତ୍ପାଦନ, ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ପୁଞ୍ଜି ବିନିଯୋଗ ଇତ୍ୟାଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶ୍ୱ ଅର୍ଥନୀତି ସହ ସାମିଲ କରିବା ହିଁ ଜଗତୀକରଣ । ଫଳରେ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ଅର୍ଥନୀତି ମଧ୍ୟରେ ସଂହତି

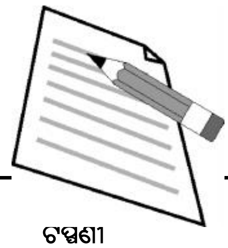

ଟିପ୍ପଣୀ

ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିଛି । ପରିଣାମ ସ୍ୱରୂପ ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ରବ୍ୟର ଆମଦାନୀ ରପ୍ତାନୀ, ସେବା, ପୁଞ୍ଜି ବିନିଯୋଗ ତଥା ପ୍ରଯୁକ୍ତି ବିଦ୍ୟା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ଦୂରତ୍ୱ ହ୍ରାସ ପାଇଛି । ଜଗତୀକରଣ ଫଳରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଉପଭୋଗ ପ୍ରଣାଳୀ ତଥା ଜୀବନଶୈଳୀରେ ବ୍ୟାପକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଗୋଟିଏ ବଜାରରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିଛି ।

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନ ୨୪.୬

1. ଭାରତ କେବେ ପ୍ରଥମ ଶିଳ୍ପନୀତି ପ୍ରଣୟନ କଲା ?

 ____

2. 7ମ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନାରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିବା ତିନୋଟି ଉଦ୍ୟୋଗର ନାମ ଲେଖ ।

 ____

3. ଉଦାରୀକରଣ କହିଲେ କ'ଣ ବୁଝ ?

 ____

ତୁମେ କ'ଣ ଶିଖିଲ

ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ବଳର ପ୍ରକିୟାକରଣ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ବିନିର୍ମାଣ କୁହାଯାଏ । କୌଣସି ଦେଶର ଆର୍ଥନୀତିକ ବିକାଶ ଶିଳ୍ପ ବିକାଶ ସ୍ତର ସିଧାସଳଖ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ଦେଶର ନୂତନ ଆର୍ଥିକ ନୀତି ଲାଗୁ ହେବା ପରଠାରୁ GDP ରେ ବିନିର୍ମାଣ ଉଦ୍ୟୋଗର ଯୋଗଦାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାରେ ଲାଗିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରଠାରୁ ବିଭିନ୍ନ ପଞ୍ଚବାର୍ଷିକ ଯୋଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ଶିଳ୍ପ ବିକାଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରାଯାଇଛି । ଯାହା ଫଳରେ ଆଜି ଭାରତ ଅନେକ ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶକୁ ରପ୍ତାନୀ କରୁଛି । କଞ୍ଚାମାଲ, ମାଲିକାନା, କାର୍ଯ୍ୟ, ଶିଳ୍ପର ଆକାର, କଞ୍ଚାମାଲର ଓଜନ ଏବଂ ଶିଳ୍ପ ଉତ୍ପାଦକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଉଦ୍ୟୋଗର ବର୍ଗୀକରଣ କରାଯାଇଛି । ଆମଦେଶ ଏକ କୃଷି ପ୍ରଧାନ ଦେଶ ହୋଇଥିବାରୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କୃଷିଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ ଯଥା : କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପ, ପଶମ ଶିଳ୍ପ, ଝୋଟ ଶିଳ୍ପ ଏବଂ ଚିନି ଶିଳ୍ପ ଆଦି ବିକାଶ ଲାଭ କରିପାରିଛି । କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପ ଆମ ଦେଶର ସର୍ବବୃହଦ୍ ସଂଗଠିତ ଉଦ୍ୟୋଗ ଅଟେ । ଆମଦେଶରେ ଖଣିଜ ସମ୍ବଳର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟତା ହେତୁ ଲୌହ ଇସ୍ପାତ ଶିଳ୍ପ, ଗୁରୁ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଉଦ୍ୟୋଗ, ଅଟୋମୋବାଇଲସ୍, ରସାୟନ ତଥା ପେଟ୍ରୋ-ରସାୟନ ଶିଳ୍ପ ଭଳି ଖଣିଜ ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଛି ।

ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା ପାଇଁ ସରକାର ଶିଳ୍ପନୀତି ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ଉଦାରୀକରଣ, ଘରୋଇକରଣ ଓ ଜଗତୀକରଣ ଯୋଗୁଁ ଆମଦେଶ ବୈଦେଶିକ ପୁଞ୍ଜି ତଥା ଜ୍ଞାନ କୌଶଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ବିଦେଶୀ ବହୁରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କମ୍ପାନୀମାନେ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଅଧିକାର ପାଉଛନ୍ତି । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଦେଶର ଔଦ୍ୟୋଗିକ ବିକାଶ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହୋଇଛି ।

ଟିପ୍ପଣୀ

ପାଠାନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ

1. ମୁମ୍ବାଇ ଓ ଏହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ କାର୍ପାସ ବୟନ ଶିଳ୍ପ ଗଢ଼ି ଉଠିବାରେ ୪ଟି କାରଣ ଦର୍ଶାଅ ।
2. ଉତ୍ତର ଭାରତରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତକୁ ଚିନିଶିଳ୍ପ ସ୍ଥାନାନ୍ତରୀତ ହେବାର ୩ଟି କାରଣ ଲେଖ ।
3. ମାଲିକାନା ଭିତ୍ତିରେ ଶିଳ୍ପର ବିଭାଗୀକରଣ ଉଦାହରଣ ସହ ଲେଖ ।
4. ଔଦ୍ୟୋଗିକ ଆତ୍ମନିର୍ଭରତା କ'ଣ ? ଭାରତରେ କାହିଁକି ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ?
5. ଛୋଟନାଗପୁର ମାଳଭୂମି ଅଞ୍ଚଳରେ ଧାତବ ଶିଳ୍ପ ଗଢ଼ି ଉଠିବାର ୪ଟି କାରଣ ଲେଖ ।
6. ୨ଟି ଉଦାହରଣ ସହ କୃଷି ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ ଓ ଖଣିଜ ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶାଅ ।

ପାଠ୍ୟଗତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀର ଉତ୍ତର

24.1

1. 1772, ରାଣୀଗଞ୍ଜ
2. 1854
3. ଜାମସେଦପୁର

24.2

1. (iii)
2. (iv)
3. (iv)

24.3

1. 1854, ମୁମ୍ବାଇ
2. 74%
3. ମହାରାଷ୍ଟ୍ର
4. (i) ହେକ୍ଟର ପିଛା ଅଧିକ ଆଖୁ ଉତ୍ପାଦନ

   (ii) ଅଧିକ ଚିନି ଅଂଶ

   (iii) ଆଖୁ ପେଡ଼ିବାର ଅଧିକ ସମୟ ସୀମା

   (iv) ଆଧୁନିକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଉପକରଣ

   (v) କାରଖାନାଗୁଡ଼ିକ ସମବାୟ ଉଦ୍ୟୋଗ ଅନ୍ତର୍ଗତ

24.4

1. ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର କୁଲ୍‌ଟୀ, ୧୮୧୭
2. ଇଂଲଣ୍ଡ
3. D
4. C

24.5

1. କାଠ, କାଚ, ଧାତୁ
2. ଉଦୋଦରା
3. ନେଗାଥୋନ୍
4. (a) ଏବଂ (ii), (b) ଏବଂ (i), (c) ଏବଂ (iv), (d) ଏବଂ (iii)

24.6

1. 1956
2. ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକ୍ସ, ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଉପକରଣ ଏବଂ ଦୂର ସଂଚାର
3. ସରକାରୀ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହ୍ରାସ ଏବଂ ବଜାର ଭୂମିକା ବୃଦ୍ଧି

ପାଠାନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀର ସଂକେତ

1. ଅନୁଚ୍ଛେଦ - 24.3 A ଦେଖ ।
2. ଅନୁଚ୍ଛେଦ - 24.3 B ଦେଖ ।
3. ଅନୁଚ୍ଛେଦ - 24.2 (ସାରଣୀ 1) ଦେଖ ।
4. ଅନୁଚ୍ଛେଦ - 24.7 ଦେଖ ।
5. ଅନୁଚ୍ଛେଦ - 24.4 ଦେଖ ।
6. ଅନୁଚ୍ଛେଦ - 24.2 (ସାରଣୀ 1) ଦେଖ ।